

Penktasis lietuvių policijos batalionas (1941–1944)

IVADAS

Straipsnyje nagrinėjama 5-ojo lietuvių policijos bataliono istorija – pradedant jo suformavimu Kaune 1941 m. rudenį ir baigiant išformavimu Latvijoje 1944 m. pabaigoje. Autorius siekia atskleisti svarbiausius bataliono veiklos etapus ir reikšmingesnius įvykius, parodyti šio bataliono istorijos specifinius bruožus.

Straipsnio autorius rėmėsi Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) ir Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) fondų dokumentais. Pastarajame archyve pavyko surasti nemažai buvusių 5-ojo bataliono kareivių ir karininkų (tarp jų ir bataliono vado mjr. Prano Ambraziūno) baudžiamųjų bylų.

Svarbus bataliono istorijos šaltinis yra ir buvusio šio bataliono jaunesniojo puskarininkio Jono Laucės prisiminimų knygelė¹. Remiantis minėtais archyviniais dokumentais ir J. Laucės prisiminimais pavyko gana detaliai atkurti 5-ojo bataliono istoriją.

BATALIONO FORMAVIMAS KAUNE

5-asis batalionas pradėtas formuoti 1941 m. rugpjūčio pabaigoje Kaune. Pirmasis įsakymas batalionui išleistas rugpjūčio 28 d.; įsakymą pasirašė bataliono vadas kpt. Juozas Kriščiūnas (tų metų spalio 9 d. jam buvo suteiktas majoro laipsnis). Formavimo pradžioje batalionas buvo vadinamas „pagelbinės policijos tarnybos batalionu“ (tų metų spalio 8 d. pavadintas apsaugos batalionu).

Bataliono formavimo laikinoji būstinė Kaune buvo įsikūrusi Laisvės alėjoje Nr. 3 (buvusiuose Ateitininkų namuose). Pirmieji į 5-ąjį batalioną priimti šie karininkai: kpt. Jonas Aleksa (paskirtas 1-osios kuopos vadu), kpt. Balys Narbutas (paskirtas 2-osios kuopos vadu), lttn. Jonas Austinskas (paskirtas bataliono ginklininku) ir j. lttn. Jurgis Smilgevičius (paskirtas 3-iosios kuopos būrio vadu). 5-ojo bataliono štabo viršininku ir bataliono vado pavaduotoju tapo mjr. Juozas Jurkūnas². Į batalioną kasdien atvykdavo vis nauji karininkai, puskarininkiai ir eiliniai. Savanoriai važiavo į Kauną beveik iš visos Lietuvos: Kretingos, Panevėžio, Šiaulių, Telšių ir kitų verbavimo punktų. Jie pasižadėdavo tarnauti batalione šešis mėnesius. Į 5-ąjį batalioną stojo buvę Lietuvos kariuomenės karininkai, 1941 m. birželio sukilimo dalyviai, patriotiškai nusiteikę eiliniai jaunuoliai. Rugpjūčio 29 d. į batalioną buvo priimti lttn. Vytautas Milaševičius (paskirtas 3-iosios kuopos būrio vadu) ir j. lttn. Povilas Teresas (paskirtas 3-iosios kuopos būrio vadu)³. Rugsėjo 1 d. į batalioną buvo priimti 178 savanoriai, rugsėjo 2 d. – 44, rugsėjo 3 d. – 93, rugsėjo 4 d. – dar 143 savanoriai⁴.

Bataliono išdininku (vėliau vado adjutantu) buvo paskirtas kpt. Antanas Ruzgys (vėliau perkeltas į 7-ąjį batalioną). 1941 m. rugsėjo mėn. 5-ojo bataliono vadovybė buvo suformuota. Be anksčiau minėtų pareigūnų, vadovybėje dar buvo kpt. Balys Matulevičius (bataliono tiekimo viršininkas), kpt. Vaitiekus Steponkus (raštvėdys), kpt. Jonas Daukša (3-iosios kuopos vadas)⁵.

Batalionas buvo dislokuotas buvusiose Lietuvos kariuomenės kareivinėse Šančiuose. Kareiviai saugojo batalionui priklausančius įvairius pastatus (kareivines, arklidę, maisto produktų rūšį, kalvę, pirtį). Sargybiniai privalėjo neleisti prie saugomų objektų civilių gyventojų ir neturinčių leidimų kareivių, saugoti nuo sunaikinimo valdišką turtą⁶.

Bataliono kareiviai buvo aprenkti Lietuvos kariuomenės uniforma ir ant rankovių nešiojo šilkinius raiščius su užrašu „Hilf-polizei“ (pagalbinė policija). Laisvu nuo tarnybos laiku kareiviai galėjo skaityti, rašyti, miegoti arba vaikščioti po miestą. Vakarinio patikrinimo nebūdavo. Drausmė batalione nebuvo griežta. Per užsiėmimus kareiviai mokėsi rikiuotės, buvo supažindinami su ginklais. J. ltn. P. Tereso vadovaujamas būrys buvo išsiųstas į Alytų saugoti sovietinių karo belaisvių⁷. 1941 m. lapkričio pabaigoje prie 5-ojo bataliono buvo prijungta ltn. Juozo Vainausko vadovaujama atskiroji transporto kuopa (iš viso 109 vyrai). Ltn. J. Vainauskas iš pradžių buvo būrio vadu, o 1943 m. tapo 5-ojo bataliono 1-osios kuopos vadu⁸.

BATALIONO VEIKLA RUSIJOJE

1941 m. lapkričio mėn. 5-asis batalionas ėmė rengtis išvykti į Rusiją. Lapkričio pabaigoje (apie 28 d.) trys bataliono kuopos keliolika autobusų iš Kauno išvyko tarnauti į Rusiją. Autobusų kolona pro Daugpilį atvyko į Solcus (Novgorodo sritis). Čia batalionas buvo apginkluotas šautuvais ir rusiškais lengvaisiais kulkosvaidžiais. Batalionas Solcuose buvo išsklaidytas. 1-oji kuopa paskirta saugoti šiaurinę Ilmenio ežero pakrantę nuo sovietinių dalinių antpuolių. Nors ši kuopa pateko į priekines linijas, tačiau sovietų daliniai stovėjo kitoje Ilmenio ežero pusėje (maždaug už 30 kilometrų). Iš dešinės kuopos kaimynai buvo vokiečiai, iš kairės – ispanų mėlynosios divizijos kariai. Vienas 1-osios kuopos būrys buvo perkeltas į Novgorodą ir perduotas vietos vokiečių komendantūros žinion⁹. 1942 m. sausio mėn. du 1-osios kuopos būriai (vadai J. Vainauskas ir ltn. Eduardas Brazys) buvo išsiųsti į Demjanską (Novgorodo sritis), kad nugabentų šaudmenis į priekines fronto linijas. Jiems vykdant užduotį sovietai pralaužė fronto liniją ir šie lietuvių bataliono 1-osios kuopos būriai kartu su dideliais vokiečių 16-osios armijos daliniais pateko į apsuptį, kurioje išbuvo iki 1942 m. vasaros pradžios. Būdami apsupti lietuvių būriai saugojo Chmelio kaimą, kurio sovietai nė karto nemėgino pulti. 1942 m. vasaros pradžioje vokiečių kariuomenė pralaužė sovietų apsupties žiedą ir susijungė su pagrindiniais daliniais. Kartu su vokiečiais iš apsupties išsivadavo ir du 5-ojo bataliono 1-osios kuopos būriai. Už Demjansko gynimą vokiečių vadovybė įsteigė pasižymėjimo ženklą – skydą su užrašu „Demjansk“, kuriuo buvo apdovanoti ir apsuptyje buvę 5-ojo bataliono kariai¹⁰.

Vėliau 1-oji kuopa buvo paskirta į Dedovičius (Pskovo sritis) saugoti geležinkelio liniją ir tiltus tarp Korolkovo ir Platoveco stočių. Dedovičiuose įsikūrė ir 5-ojo bataliono štabas¹¹.

2-oji bataliono kuopa 1941–1942 m. žiemą buvo paskirta saugoti Loknios–Cholmo kelio ruožą tarp Podberezijos ir Juchново. Visam batalionui tą žiemą teko ištverti nepaprastai didelius šalčius. Tarp Cholmo ir Loknios buvo susidaręs siauras kelių dešimčių kilometrų ilgio koridorius, kurį nuolat puolė sovietai norėdami atkirsti koridoriaus gynėjus ir juos sunaikinti. 1942 m. sausio pabaigoje 2-oji kuopa gavo įsakymą užimti svarbų kaimą, kurį prieš tai nesėkmingai šturmavo vokiečių kareivių kuopa. Puolimui vadovavo 2-osios kuopos vadas ltn. Jonas Balčiūnas ir j. ltn. Vytautas Draugelis. Kuopa sėkmingai įvykdė užduotį. Įnirtingai

besipriešinančius sovietus kuopos kariai iš kaimo išvarė granatomis. Lietuvių nuostoliai buvo nedideli: žuvo 4–5 kareiviai ir 8–10 buvo sužeisti. Sovietų pusėje žuvo apie 30 kareivių, apie 20 buvo sužeista ir apie 10 pasidavė į nelaisvę. Puolimo metu žuvo ir rusų kareivių kuopos vadas bei keli kaimo gyventojai. Kitą dieną sovietų slidininkai mėgino atsiimti kaimą, bet 2-osios kuopos kariai juos atmušė. Per kautynes buvo sunkiai sužeistas kuopos vadas lttn. J. Balčiūnas, žuvo pora eilinių. Kuopos vadu tapo j. lttn. V. Draugelis¹². Po kurio laiko 2-oji kuopa buvo perkelta į kažkokį kaimą prie Lovatės. Čia buvo dislokuota ir vokiečių kuopa. Kartą vokiečiams ir lietuviams teko atremti smarkų rusų puolimą. Puolimo metu ypač skaudžiai nukentėjo vokiečių kuopa. 1942 m. pavasarį vokiečiai iš Cholmo pasitraukė Loknios miesto link. 2-oji kuopa persikėlė į Pažeravicų kaimą, esantį pusiaukelėje tarp Porchovo ir Loknios¹³.

Labiausiai pasisekė 5-ojo bataliono 3-iajai kuopai. Ji visą žiemą ramiai praleido saugodama sandėlius ir kitus karinius objektus Lugos rajono Liuboljados (?) miestelyje. Su priešais susiremti šiai kuopai neteko¹⁴.

1942 m. gegužės pradžioje visas batalionas susirinko dideliame Pažeravicų kaime. Batalionas įsikūrė mokyklos pastate. Tuo metu įvyko svarbių permainų bataliono vadovybėje. Iš bataliono išvyko jo vadas mjr. J. Kriščiūnas ir jo pavaduotojas mjr. J. Jurkūnas. Laikinai bataliono vado pareigas perėmė kpt. A. Ruzgys.

Netrukus batalione buvo įsteigtos ryšių karininko pareigos. Pirmuoju bataliono ryšių karininku tapo SS ir policijos kpt. Gerhardas Beyeris. Jo štabe dirbo keli vokiečių policijos pareigūnai, tarp jų – tiekimo viršininkas Eicheris ir kiti. G. Beyeris greitai susipyko su naujuoju bataliono vadu kpt. Pranu Počebutu ir po kelių mėnesių buvo perkeltas į kitą lietuvių policijos batalioną, bet po gero pusmečio vėl sugrąžintas į 5-ąjį ba-

talioną. Į kitą tarnybos vietą buvo perkeltas ir kpt. P. Počebutas¹⁵.

Dedovičių rajone 5-asis batalionas saugojo geležinkelio linijas nuo 1942 m. vasaros iki 1944 m. pradžios. Bataliono apsaugai buvo pavesta dalis strateginio geležinkelio, jungiančio Dno miestą su Novosokolnikų geležinkelio mazgu (abu miestai Pskovo srityje). Šiuo geležinkeliu buvo permetami vokiečių kariuomenės daliniai iš Šiaurės fronto į Pietų frontą ir atvirkščiai.

Palei geležinkelį kas du trys kilometrai buvo įrengti atramos punktai su keliolikos kareivių įgulomis. Juos sudarė keli bunkeriai, sutvirtinti keliomis rąstų eilėmis ir storu žemės sluoksniu. Bunkerius juosė spygliuotos vielos užtvaros. Kiekviename bunkeryje buvo po lengvąjį arba sunkųjį kulkosvaidį¹⁶. Atramos punktai buvo pajėgūs atremti gausesnių priešų pajėgų antpuolius. Bataliono kareiviams netrukus teko susidurti su sovietų partizanais, kurie vis dažniau ėmė sprogdinti geležinkelį, užpuldinėjo jį saugančius vokiečių ir lietuvių karius.

1942 m. rugpjūčio 26 d. duomenimis, 5-ajame batalione tarnavo 13 karininkų, 93 puskarininkiai ir 210 eilinių¹⁷.

1943 m. rugpjūčio mėn. 5-ojo bataliono vadu buvo paskirtas kpt. (vėliau pakeltas į majorus) P. Ambraziūnas. Jis batalionui vadovavo iki pat jo veikimo pabaigos¹⁸.

Bataliono vado adjutantu ir raštinės viršininku buvo paskirtas vyr. lttn. Juozas Rimkevičius (šias pareigas ėjo iki 1944 m. vasaros).

1942 m. antroje pusėje 1-osios kuopos vadu tapo j. lttn. J. Vainauskas (šias pareigas ėjo iki bataliono išformavimo), 2-osios kuopos vadu – j. lttn. Norbertas Jokūbauskas (kuopai vadovavo iki bataliono nuginklavimo), 3-iosios kuopos vadu buvo vyr. lttn. Jonas Vaičaitis (vadovavo iki 1944 m.)¹⁹.

1942 m. pavasarį daugumai bataliono kareivių baigėsi šešių mėnesių tarnybos lai-

kas ir jie padavė raportus dėl atleidimo iš tarnybos. Tačiau vokiečių vadovybė, remdamasi privalomos darbo tarnybos okupuotų Rytų kraštų gyventojams įstatymu, neleido palikti tarnybos batalione. Tarnybos laiką kareiviams buvo žadama įskaityti į darbo stažą²⁰.

1942 m. lapkričio mėn. 5-ojo bataliono vadas parašė raportą vokiečių armijos užnugario srities Nr. 584 komendantui dėl lietuvių batalionų kariams daromų skriaudų ir išdėstė lietuvių karių prašymus:

1. Ištesėti duotą pasižadėjimą dėl ištarnauto laiko ir bendrai šią tarnybą sutvarkyti, išleidžiant atitinkamą įstatymą.

2. Suteikti lietuviui kareivio teises tarptautine prasme ir neslėpti jo čia buvimą.

3. Įstatymo keliu suteikti mums pilnas kareivio teises, kokias turi kitų laisvų Europos tautų savanoriai, dalyvaujantieji šiame kare.

[...]

6. Paskirti visiems Lietuvos batalionams bendrą vadą. Išimti lietuvių fronto batalionus iš Tvarkos Policijos Vado Lietuvoje priklausomybės ir priskirti tiesioginiai artimiausiam kariniam viršininkui.

[...]

8. Pakeisti batalioną su bet kuriuo tėvynėje esančiu batalionu bent dviejų mėnesių laikui.

9. Pakelti kareivio atlyginimą iki 200 RM mėnesiui.

10. Duoti priesaikai tinkamą ir garbingą formulę.

11. Suteikti teisę užsitarnauti karinius ordinus ir ženklus, kaip kad tokius turi kitų tautų savanoriai.

12. Įvesti tinkamą ir garbingą uniformą kaip ir kitiems savanoriams, ir tiksliai pilną uniformą, bet ne dalinę.

13. Leisti ant rankovių nešioti tautines spalvas.

14. Uždrausti žemesniems viršininkams ne garbingai elgtis su lietuviais ir juos nežeminti vietos civilių gyventojų akyse. [...]

15. Suteikti lietuviui karininkui tinkamas teises, uniformą ir iki reikiamo lygio pakelti jo autoritetą.

16. Daugiau pasitikėti lietuviu karininku, panaikinti neaprežtą ryšių karininko kompetenciją. Neleisti jam kištis į bataliono vadovavimą ir jo pareigas aprėžti tik ryšio karininko pareigomis ir kompetencija, kiek tas liečia lietuvių santykius su vokiškomis įstaigomis.

[...]

19. Paaiškinti kariams, ką jie gaus N. Europoje už šią tarnybą.

20. Išimti iš priklausomybės policijai ir priskirti kariuomenės viršininkams tiesioginiai. [...]²¹

Nepaisant bataliono vadovybės pastangų, 5-asis batalionas ir toliau buvo paliktas tarnauti Rusijoje. Batalionui tarnyba Rusijoje 1942 m. buvo gana sėkminga. Nors kai kuriems bataliono padaliniais teko pabūti apsuptyje bei priekinėse kovos linijose, tačiau bataliono nuostoliai buvo gana menki: žuvo mažiau kaip 10 kareivių, sužeista ir dezertyravo po keliolika kareivių.²²

1943 m. labai suaktyvėjo sovietų partizanų „bėgių karas“. Raudonieji partizanai dažnai sprogdindavo geležinkelį ir lietuvių bataliono saugomame ruože. Būdavo atvejų, kai partizanai užpuldo ir geležinkelius saugančius kareivius, nors atramos punktus puldavo vengė. 1943 m. bataliono 1-osios kuopos kareiviai Platoveco–Minkovo atkarpoje kelis kartus susidūrė su partizanais, tačiau didesnių kautynių nebuvo. Sovietų partizanai per tą laikotarpį nušovė du 1-osios kuopos kareivius²³.

Iki 1943 m. vidurio 5-ojo bataliono kariai nešiojo lietuviškas uniformas, o 1943 m. vasarą buvo aprenkti vokiečių kariuomenės uniformomis su skiriamaisiais ženklais²⁴.

Kovai su sovietų partizanais vokiečių daliniuose ir lietuvių batalionuose buvo steigiami specialūs naikinamieji būriai, vokiškai vadinti „Jagdkommandos“. 1943–1944 m. žiemą toks būrys buvo suformuotas ir 5-aja-

me batalione. Šiam būriui vadovavo ltn. E. Brazys. Būryje buvo 35 kareiviai. Naikinamasis būrys buvo dislokuotas Belozarevo kaime (apie 1 km už Dedovičių). Būrio kareiviai buvo gerai ginkluoti ir aprūpinti slidėmis, tačiau būrys nieko reikšmingo nenuveikė ir greitai buvo išformuotas²⁵.

Nors bataliono kariai ėjo sargybą aktyvaus partizanų veikimo rajonuose, tačiau bataliono patirti nuostoliai buvo nedideli. 1943 m. žuvo mažiau negu 10 bataliono karių, sužeistų ir dezertyrų skaičius nėra žinomas. Praretėjusias eiles batalionas papildė lietuviais, tarnavusiais įvairiuose vokiečių daliniuose pagalbiniais darbininkais (vežikais, krovikais, virėjais ir pan.)²⁶.

BATALIONAS LIETUVOJE IR LATVIJOJE

1944 m. pradžioje sovietų kariuomenė pralaužė Leningrado blokadą ir pradėjo stumti *vermachtą* į vakarus Pabaltijo link. Kartu su vokiečių kariuomene traukėsi ir 5-asis batalionas. Maždaug 1944 m. vasarį bataliono vadas mjr. P. Ambraziūnas gavo įsakymą trauktis Daugpilio kryptimi. Batalionas traukėsi kelias savaites ir 1944 m. kovo mėn. pasiekė Švenčionėlius. Vokiečių karinė vadovybė leido batalionui mėnesį pailsėti. Vietos lietuviai bataliono kariams suruošė gausias vaišes. Iš Švenčionėlių batalionas persikėlė į Antalieptę ir Daugailius. Bataliono štabas su 1-ąja ir 2-ąja kuopomis apsistojo Antalieptėje, o 3-ioji kuopa – Daugailiuose. Batalionas tęsė karinius mokymus, buvo papildytas naujokais ir apginkluotas naujais prancūziškais ginklais²⁷.

1944 m. gegužės pradžioje batalionas gavo įsakymą vykti į Ostrovo rajoną (Pskovo sritis) saugoti geležinkelį. Kariai iš Šven-

čionėlių traukiniu išvyko į paskirties vietą. Netoli Idricos stoties traukinys užvažiavo ant minos. Sprogimo metu žuvo puskarininkis Tolušis. Pakeliui į paskirties vietą batalionas dalyvavo didelėje operacijoje prieš sovietų partizanus Opočkos (Pskovo sritis) rajone, tačiau su partizanais nesusidūrė. Sovietų partizanai naktį per pelkes sugebėjo iš apsupties pasprukti²⁸.

1944 m. birželio mėn. sovietų kariuomenei pralaužus fronto liniją batalionas ėmė trauktis į Latviją Rygos kryptimi. Po kelių žygio dienų 5-asis batalionas per Rezeknę pasiekė Rygą ir toliau žygiavo Liepojos link. Liepos pabaigoje batalionas gavo vokiečių karinės vadovybės įsakymą perimti Baltijos jūros pakrantės apsaugą tarp Ventspilio ir Paviluostos. Kariai dar mėgino prasiveržti į Lietuvą ir žygiavo Sedos kryptimi, tačiau sovietų kariuomenės buvo atkirsti ir pateko į Kuršo apsupimą. 5-asis batalionas sugrįžo į Liepoją ir iš ten nuvyko į paskirtą pakrantės apsaugos barą prie Paviluostos. Bataliono saugomame ruože (apie 20 km ilgio Ventspilio kryptimi) tebuvo viena pakrančių apsaugos baterija. Lietuvių kariai įsikūrė jau anksčiau įrengtuose atramos punktuose ir bunkeriuose. Bataliono sargyboms buvo pavesta stebėti jūros akvatoriją ir pasirodžius prieš laivams signalizuoti bataliono vadovybei; sargybiniai privalėjo neleisti keltis į krantą arba išplaukti į jūrą jokioms valtimis ir laivams²⁹.

Pakrantės apsaugos tarnyba buvo gana rami. Priešas lietuvių saugomame ruože nebandė išmesti desantų, nebuvo ir aviacijos antpuolių. Vis dėlto ir šiuo laikotarpiu būta aukų. Viename kaime bolševikų partizanai iš pasalų nušovė būrio vadą ltn. E. Brazį³⁰.

1944 m. pabaigoje* (maždaug gruodžio mėn.) labai netikėtai 5-ąjį batalioną vokiečiai nuginklavo³¹. Kariai buvo išrikiuoti Paviluostoje. Pakrantės apsaugos vadas plk. Kohlis

* Kai kurių buvusių bataliono karių liudijimu, 5-asis batalionas buvo nuginklutas 1945 m. pradžioje (vasario-kovo mėn.).

perskaitė įsakymą dėl bataliono nuginklavimo ir kaltininkų nubaudo. Bataliono išformavimo priežastis buvo ta, kad lietuvių sargybiniai leisdavo civiliams latviams kateriais pabėgti į Švediją (Gotlando salą). Vokiečiai iš karto suėmė apie 20 1-osios kuopos kareivių. Tardymas vyko kelias dienas. Paskui vokiečių karo lauko teismas 7 bataliono karius nuteisė mirties bausme: viršilą Macijauską, grandinį Sendrių, eilinius Salicką, Joną Bašinską, Krasauską (kitų pavardės nežinomos), 11 nuteisė išsiųsti iki karo pabaigos į lagerį³².

Po kelių dienų teismo nuosprendis įvykdytas; pasmerkti mirčiai vyrai sušaudyti išrikiuoto bataliono akivaizdoje. Šaudė atrinkti 1-osios kuopos kareiviai. Jiems buvo pagrasinta, kad jei atsisakys šaudyti, bus išsiųsti į drausmės lagerius. Egzekucija vyko už Paviluostos miestelio. Sušaudymui vadovavo lt. Bratėnas. Egzekuciją stebėjo ir vokiečių karininkas. Paskutinis sušaudytas viršila Macijauskas³³. Įvykdžius bausmę buvo paskelbtas įsakymas, jog išformuoto bataliono kariai perkeliami į kitus dalinius. Didesnė 5-ojo bataliono dalis buvo perkelta į 256-ąją lietuvių policijos batalioną (jo vadu paskirtas mjr. P. Ambraziūnas), likusieji – į 13-ąją lietuvių policijos batalioną³⁴. Taip traagiškai baigėsi 5-ojo bataliono istorija.

Nuorodos

¹ J. Laucė, *Penktasis savisaugos batalionas*, Vilnius, 1998, 63 p.

² Įsakymas Nr. 1 5-ajam pagalbinės policijos tarnybos batalionui, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 235; J. Laucė, op. cit., p. 9.

³ Įsakymas Nr. 2 5-ajam pagalbinės policijos tarnybos batalionui, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 235.

⁴ Ibid., l. 237–246.

⁵ 5-ojo bataliono 1941 m. rugsėjo mėn. algų mokėjimo sąrašas, LCVA, f. R-663, ap. 1, b. 1, l. 6; J. Laucė, op. cit., p. 11–13.

⁶ 1941 m. rugsėjo 25 d. įsakymas Nr. 29 5-ajam batalionui, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 263.

⁷ J. Laucė, op. cit., p. 13–14; Įsakymas Nr. 51 5-ajam batalionui, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 3, l. 297–298.

IŠVADOS

5-ojo bataliono istoriją galima suskirstyti į keletą etapų: 1) bataliono suformavimas ir mokymas Kaune (1941 m. rugsėjis–lapkritis); 2) bataliono tarnyba Rusijoje (Pskovo ir Novgorodo srityse, 1941 m. gruodis–1944 m. pradžia); 3) bataliono tarnyba Lietuvoje ir Latvijoje (1944 m. pavasaris–ruduo).

Per visą tarnybos laiką batalionas vykdė apsaugos funkcijas – saugojo geležinkelius ir kitus karinės reikšmės objektus, Baltijos jūros pakrantę. Kai kurie bataliono būriai stovėjo pirmose fronto linijose, buvo patekę į apsupimą, kovėsi su sovietų partizanais. Vis dėlto bataliono patirti nuostoliai buvo nedideli: žuvo kelios dešimtys kareivių, dar keliasdešimt buvo sužeista arba dezertyravo. Priešingai negu kai kurie kiti lietuvių policijos batalionai, 5-asis batalionas nepadarė jokių karo nusikaltimų ir nebuvo įtrauktas į žydų ar kitų tautybių civilių gyventojų žudynes.

Bataliono išformavimas buvo labai skausmingas. 7 kariai vokiečių teismo sprendimu buvo sušaudyti, 11 įkalinta lageriuose ir kėlimuose, kiti perkelti į 13-ąją ir 256-ąją batalionus. Tokių drastiškų priemonių naciai nesigriebė prieš jokių kitų lietuvių policijos batalionų.

⁸ LCVA, f. R-663, ap. 1, b. 1, l. 22–24; J. Vainausko-Vainiaus 1950 m. liepos 1 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19510, l. 20–21.

⁹ J. Laucė, op. cit., p. 16–18; J. Vainausko 1960 m. vasario 9 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46360/3, t. 2, l. 2.

¹⁰ J. Vainausko 1960 m. vasario 9 d. tardymo protokolas, ibid.; J. Laucė, op. cit., p. 23–24.

¹¹ J. Vainausko 1960 m. vasario 9 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46360/3, t. 2, l. 2 a. p.

¹² J. Laucė, op. cit., p. 29–31.

¹³ Ibid., p. 31–34.

¹⁴ Ibid., p. 34.

¹⁵ Ibid., p. 35–38.

¹⁶ Ibid., p. 39.

¹⁷ Lietuvių policijos batalionų dislokacijos schema. 1942 m. rugpjūčio 26 d., LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 102, l. 28.

¹⁸ P. Ambraziūno 1950 m. spalio 30 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 40947/3, l. 48.

¹⁹ P. Ambraziūno 1950 m. gruodžio 19 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 127–128, 129–133.

²⁰ J. Laucė, *op. cit.*, p. 43.

²¹ 5-ojo bataliono vado raportas vokiečių armijos užnugario srities Nr. 584 komendantui. 1942 m. lapkritis, LCVA, f. R-739, ap. 1, b. 2, l. 22–23.

²² J. Laucė, *op. cit.*, p. 42, 43.

²³ J. Vainausko 1960 m. vasario 9 d. ir 1960 m. kovo 7 d. tardymo protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46360/3, t. 2, l. 3, 8, 9.

²⁴ J. Vainausko 1950 m. birželio 2 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-19510, l. 30.

²⁵ Z. Grincevičiaus 1951 m. rugpjūčio 20 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 19479/3, l. 83–85; J. Laucė, *op. cit.*, p. 44.

²⁶ J. Laucė, *op. cit.*, p. 44–45.

²⁷ P. Ambraziūno 1960 m. vasario 2 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46360/3, t. 1, l. 214; J. Laucė, *op. cit.*, p. 46–47.

²⁸ J. Ambraziūno 1960 m. vasario 2 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46360/3, t. 1, l. 214–214 a. p.; J. Laucė, *op. cit.*, p. 47–48.

²⁹ J. Ambraziūno 1960 m. vasario 2 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46360/3, t. 1, l. 214 a. p.; J. Laucė, *op. cit.*, p. 50–53.

³⁰ *Ibid.*, p. 55.

³¹ P. Ambraziūno 1950 m. spalio 30 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 40947/3, l. 54; A. Luniaus 1960 m. sausio 25 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 158, l. 234.

³² A. Luniaus 1960 m. sausio 27 d. tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 46360/3, t. 1, l. 96–97; P. Ambraziūno 1960 m. vasario 2 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 213–214; J. Laucė, *op. cit.*, p. 59.

³³ J. Laucė, *op. cit.*, p. 60–63.

³⁴ *Ibid.*, p. 63.

Gauta 2001 01 16
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, Vilnius

Arūnas Bubnys

THE 5TH BATTALION OF THE LITHUANIAN POLICE (1941–1944)

Summary

This paper deals with the history of the 5th Battalion of the Lithuanian Police. It can be divided into several stages: a) the formation of the battalion and training in Kaunas (September–November 1941); b) service in the Pskov and Novgorod regions in Russia (December 1941–early 1944); c) service in Lithuania and Latvia (spring–autumn 1944). During all its time in service, the battalion guarded railways and military objects, and the Baltic coastline. Some companies served on the front line, were surrounded and fought Soviet partisans, though the losses

were not heavy: several scores of troops were killed or wounded, some deserted. Unlike other Lithuanian police battalions, the 5th Battalion did not commit any war crimes and were not involved in killings of Jews and other civilians.

The disbanding of the battalion was painful: seven troops were court-martialled by the Nazis, 11 sent to hard labour camps and prisons; others were transferred to the 13th and 256th battalions. The Nazis did not resort to such drastic measures against any other Lithuanian police battalion.